

NÁLEZ KAMENICKY OPRACOVANÝCH ČLÁNKŮ V ÚJEZDĚ U ČERNÉ HORY

(K výzkumnému úkolu státního plánu A VIII-4-13-1/3)

Farní kostel Všech svatých v Újezdě u Černé Hory leží na vrcholu pahorku, který se zdvihá nad střední částí obce. Jednoduchá orientovaná stavba s půlkruhové ukončeným presbytářem, čtyřbokou věží v západním průčelí, sakristií na severu kněžiště a předsínkou u jižní zdi lodí představuje dosud v jádru zachovalou raně středověkou šlechtickou svatyni. Po stavební stránce si zasluhuje pozornost zejména její věžní empora. Datování počátku kostela je při nedostatku historických zpráv nutno opřít o detaily kamenosochařské výzdoby vchodu, jež umožňují položit jeho vznik do druhé čtvrtiny 13. století. Z téže doby patrně pocházejí také čtyři kamenicky opracované články, které byly nedávno nalezeny místním občanem inž. F. Zachovalem v terénu pod chrámovou budovou. Tři fragmenty s oblouny vytvářely součást opěrných zdí v zahradě újezdské fary. První z nich, téměř pravidelného kubického tvaru (32×30×30 cm), má v hraně do dráčku vybíhající obloun, který lemují po stranách dva přibližně stejně široké, obloučkovitě uzavřené výžlabky. U druhého kvádrů (25×55×29 cm) je oblounem shodného průměru členěna jedna z kratších stěn; z jejího nároží vystupuje ještě nepatrný zbytek další profilace. Na přední straně posledního fragmentu (34×40×40 cm), upraveného sešikmením bočních stěn pro zasazení do zdíva, jsou skulptivně vytvořeny dva oblé pruty. Počet kamenických článků doplňuje malý úlomek (10×10×13 cm), který byl objeven na svahu několik metrů od jižní zdi závěru kostela. Vyznačuje se zhruba krychlovou podobou a lze na něm rozoznat čtyři opracované plochy: tři jsou provedeny hladce, čtvrtou, nepochybně zadní, charakterizuje jen hrubé otesání. Dvě stěny, jež se jeví ve vztahu k hrubě upravené zadní ploše jako boční, jsou mírně konkávně prohloubeny.

Pro původ fragmentů nalézáme odůvodnění jen ve spojitosti s činností kameníků na románské stavbě újezdského kostela. Domněnky, že případně souvisí s místní tvrzí, archeologicky zatím nedoloženou a kladenou tradicí ostatně do značné vzdálenosti od chrámové budovy na ostroh nad potokem Lubě, jsou nepravděpodobné. Články se zbytky profilace nápadně připomínají svou formou určité partie vstupního portálu újezdské svatyně, který se bohatou osnovou a vyspělou kamenickou prací řadí mezi významné ukázky úrovně pozdně románské skulptury na Moravě. Jeho dvakrát pravouhle odstupující ostění vyrůstá z podnože se zkosenými horními plochami a je členěno drápkovitě ukončenými oblými pruty a výžlabky. Průběh ústupků přerušuje jednoduchá zalamaná římsa, na niž dosedají obdobně profilované archivoly a půlkruhový tympanon, zdobený po obvodu třemi obloučky a rovnoramenným křížem nad oble vyznačeným nadpražím. Kamenické články, které jsou jako portál vytvořeny z načervenalého pískovce, se přibližně shodují výškovým rozměrem s jeho úseky. Navíc pocházejí ze stejné doby, jak nasvědčuje motiv dráčku na jednom z nich, odpovídající zakončení oblounu vnější archivoly. Okolnost, že krajní části portálu jsou nyní překryty bočními zdmi předsínky, by mohla vést k tvrzení, že články byly při pozdějších stavebních úpravách vyňaty ze zdíva. Toto vysvětlení se však ukáže nepravděpodobným, srovnáme-li průměr oblounů portálu (6 cm) a fragmentů (10–15 cm). Pro jiný portál takových rozměrů postrádáme na stavbě místo. Jisté východisko pro objasnění výskytu románských detailů nabízí článek se dvěma oblouny, jež odlišuje zbežnost provedení profilace a který tak vzbuzuje dojem, že jeho opracování zůstalo nedokončeno. Snad to znamená, že zhotovené články nebyly pro změnu původního záměru osazeny. Drobný úlomek, rovněž z pískovce červenavé barvy, tvořil zřejmě část klenutí. S přihlédnutím k tvaru a předpokládaným možnostem uplatnění na románské stavbě v Újezdě by nejspíše odpovídal konzolce obloučkového vlysu. Uvedená identifikace, jež by mohla také sloužit jako argument pro existenci architektonické výzdoby vnějšku chrámových zdí, se přesto zdá pro dosavadní osamocenosť nálezu úlomku a jeho značné porušení ukvapená. V této souvislosti je třeba připomenout, že v roce 1927, kdy došlo před provedením nové fasády k odkrytí zdíva na celé budově kostela, byly podle spisů Památkového úřadu v Brně shledány žádné stopy po románských prvcích členění zdí a zazděných původních otvorech.

Malý počet prozatím náhodně zjištěných článků plně neopravňuje k definitivnímu

určení jejich původu, ani umístění na újezdské stavbě. Rozhodující význam pro řešení těchto otázek může mít s největší pravděpodobností jen zevrubnější průzkum v areálu kostela a v okolí farní budovy.

Alena Kalinová

ODKRYV KACHLOVÝCH KAMEN NA DROBNÉ STŘEDOVĚKÉ FORTIFIKACI POD NOVÝM HRADEM, OKR. BLANSKO

Při zjišťovacím archeologickém průzkumu zmíněné lokality v 1. 1972–1975 došlo k překvapujícímu objevu. Přizemí někdejší dvoupatrové dřevěné obdélné stavby (asi 12×8 m) situované na vrcholu skalnatého opyše novohradské ostrožny a opevněné dvěma příkopy, bylo vybaveno honosnými kachlovými kamny. Zbytky kachlí se koncentrovaly kolem dochovaného obdélného soklu kamen, stavěného z kamenů na hlínu. Na základě neobyčejně bohatého archeologického materiálu získaného při zjišťovacím průzkumu objektu a na základě dalších umělecko-historických souvislostí v rámci regionální historiografie lze existenci zmíněné fortifikace spolehlivě datovat do třicetiletí před rok 1470.¹ Datování objektu potvrzuje nálezy tří dvojic ukončujících článků kamen v podobě obdélných hliněných destiček s reliéfy erbů rodu pánů z Kunštátu, Boskovic a erbu se dvěma vodorovnými pruhy v horní části štítu, náležející snad větví pánů z Kunštátu, nebo jinému moravskému rodu.² Z genealogického spojení kunštátského a boskovického rodu na Novohradském panství plyne, že erby a tedy i kamna pocházejí z dvaceti let před r. 1460, kdy seděli na Novém hradě bratři Jindřich a Ješek z Boskovic. Kunštátský erb pak souvisí s Jindřichovou manželkou Kateřinou, dcerou Smila Kroupy z Kunštátu³ a zbývající erbovní znak lze přičíst dosud neznámé manželce Ješkové.

Získaný náleznový soubor dovoluje kamna v základních rysech hypoteticky rekonstruovat. Jejich substrukci tvořil zmíněný kamenný sokl rozměrů 170×110 cm, na němž spočívala spodní část kamen z komorových kachlí bez čelní vyhrávací stěny se čtvercovým ústím (nejmasovější výskyt). Nástavcovou část kamen tvořily (patrně kromě řady kachlí téhož typu, avšak s obdélným ústím o kratší straně 12,5 cm) komorové kachle s čelní, reliéfně pojednanou vyhrávací stěnou kvadratického a obdélníkového formátu (21,5×21,5; 37×21,5 cm). Kachle s kvadratickou čelní stěnou měly kuželovitou celouzavřenou komoru a vykazují 3 reliéfní motivy: Vepsaný kruh s motivem melusiny (2 exempláře), vepsaný kruh s dvouocasým korunovaným lvem (2 exempláře) a gotickou kruzbu z obloukovitých výsečí s vepsanými trojlísty a čtyřlísty (2 exempláře). Předpokládat musíme v tomto formátu ještě typ stěnového kachle výklenkového s čelní stranou prolamovanou architektonickým motivem gotické kruzby, který se dochoval jenom fragmentárně (2 exempláře). Kachle obdélného formátu (na výšku) měly polovalcovou komoru proříznutou elipsovým vyhrávacím otvorem a ve spodní ploše ještě polooválnou výsečí o poloměru asi 3 cm. Reliéfní stěna byla pojednána třemi základními motivy: Sv. Jiří s drakem (2 exempláře), dvojice kozorohů vzpínajících se na dostředně komponovaný strom s listy, plody a sedící veverkou požirající žalud (2 exempláře), a konečně Adam a Eva před stromem poznání (4 exempláře). Nástavcová část kamen byla nahofe uzavřena hliněnou klenbou, do níž byly konkávně (ústím dovnitř) zasazeny nádobkovité-hrncovité kachle s kruhovým ústím o průměru 12 cm (dochovány fragmenty minim. 6 ks). V jejich komorách jsou proraženy malé kruhové záchytné otvory. K římsě nástavcové

¹ Podrobně L. Konečný-J. Merta, *Zjišťovací průzkum středověkých fortifikací v okolí Nového hradu u Adamova*. Sborník Archeologia-Historica I, Brno 1976, 231–252.

² Srov. např. J. Pilnáček, *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, 111, 126, 136, 336; J. Siebmachers *Wappenbuch IV*. Nürnberg 1889, tab. 135.

³ V. Brandl, *Libri citationum et settentiarum*. Brno 1887, III. č. 938 a ZDO X, 381.